

84(5код-4нед)
Б31

4 Пав | Казт

Сүлеймен Баязитов

ЖАСЫБАЙ БАТЫР

ББК 74.1

Б 31

Баязитов С.

Б 31 Жасыбай Батыр. – Павлодар, 2004. – 58 бет.

Ақынның бұл жинағына балаларға арналған өлеңдері, жұмбактары, ертегілері, «Жасыбай батыр», «Бөріқұлаған», «Таңбалы тас үңгірі» атты аңыздары енгізілген.

Тілі жеңіл, балаларға ұғымды, бұл жинақ мектепке дейінгі мекемелерде тәрбиленушілерге, мұғалімдерге пайдалы дүние.

Назарим жағасында,
Сізде оғаның дастаны,
жыстады
С. Баязитов

**Б 4305000000
00(05) – 04**

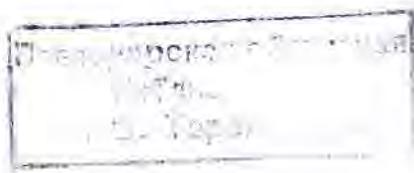
ISBN 9965-9474-0-6

© Баязитов С., 2004

321865

6/11

Сәт сапар!

«Жасыбай батыр» атты жинағында С.Баязитовтың темірқазықтай ұстанған тақырыбы туған жерді түйсіну, ұғыну, сезіну. Туған жердің аялы алақанында өскен әрбір азаматтың көкірегін кернеген отаншылдық қасиетті жас үрпаққа өнеге тұту. Осы тұрғыдан келгенде автор ұстанған бағыттан таныла білген.

Баянауыл өнірінің әр тасы кеудесіне сыр басып жатқан тарих қуәгерлері іспетті. Сырын аша білген адам сол елдің өткен белестері жайында, арыс азаматтары жайында толғамды – талғамды әңгіме шертеді. Сол жердің тұмасы С.Баязитов та жас жеткіншек оқырмандарымен осындай сырлы әлемімен бөліседі.

Автордың қай шығармасынан да қаламының төсегенін, тақырыпты еркін игеретінін таныймыз. Ол бір өлкенің, бір тұлғалардың болмысын суреттей отырып жалпы отаншылдық қасиеттің өрістеуін ұғымды баяндаған.

Жалпы, бұл жинақ оқырмандарынан қолдау тауып, достарына айналатынына сенімдіміз.

*Галымбек Жуматов
Қазақстан Жазушылар одагының мүшесі*

84 (5 Каз-Алаб) 1938

Б 31

Тұған жер

521865

Ақбет

Шоқылар мен дөңдердің,
Арасында алып шың.
Сан ғасырды сен көрдің,
Сонда да бір қалыпың.

Күндіз кекшіл мұнардан,
Перде құрып тастадың.
Айбат шегіп тұр алдан,
Қарағай мен тастарың.

Шыңына қыран қалықтар,
Құштарлық па екен өрлеткен.
Бауырында он сан халық бар,
Үйреткендегі тапқан еңбекпен.

Сабындықөл

Кейлекімді алдым шайып,
Сабындынын суына мен.
Суы неткен таңғажайып,
Сабынсыз-ақ жуына бер.

Осы арада әйел біткен,
Кір жуады ертелі-кеш.
Қармақ салған суға үмітпен,
Балықшының еңбегі еш.

Болған емес «алтын» балық
Қармағына ілінетін.
Жағажайда жүр демалып,
Қаныш аға інілері.

Бәлкім олар сабын сырын,
Ертелі-кең ашары анық,
Зерттеушісі Сабындының,
Ашса, міне, сол жаңалық.

Елден-елге тарапы анық,
Толқып әуе толқынында.
Асыр сап жүр бал балалық,
Сабындықөл жағасында.

Қарақуыс

Өзге аймақтан көп бұрын
Көктем мұнда жетеді.
Қыр – дөндердің шоқтығын
Гүлге бөлеп кетеді.

Жазы, күзі жауынды,
Ал қысы ма, қысы ма?!
Ыңғызыңты дауылды.
Әйтседе, шын үшінде
Көрген емес қар жатып.
Жері қыста қап-қара,
Аламыз ба қар сатып,
Соғу үшін ак қала.

Қаныш Сәтбаев

«Ақ келіннің» басынан,
Фалым жолы басталған.
Қиял қуып жасынан,
Сыр анғарған тастардан.

Асқар шыңдар ғалымның,
Ой-қиялын ұштаған,
Дамытып дүние танымын,
Жас жүргі құшты арман.

Сол арманның жемісін,
Елім бүгін жинаған.
Жезқазганның кенішін,
Ғалым бізге силаған.

Павлодар

Темір тұлпар осірген,
Қыр төсінде қала бар.
Корсөң кетпес есіңнен,
Үлкен қала, балалар.

Молдір мұнай бастауы,
Ақса толқып құбырмен.
Тіліп қонған аспанды,
Алып лайнер жүтімен.

Өнірінде – ырысты,
Астықты алқап көп оның.
Әне, дихан, жұмысшы,
Және шопан көгенін,
Қолда берік ұстаған.

Күні өткен ескі – құсқыны,
Келіспейтін ұсқыны.
Мәңгіге сырып тастаған,
Құрлысы ғажайып,
Тыңнан сала бастаған.

Павлодар – көзі көненің,
Павлодар – жастық жанары.
Өзінде өсіп - өнемін,
Азамат болып саналы.

❖ Көмірден тау тұрғызған

Ротордың шанағы,
Көмірді тынбай шабады.
Суша саулап қара алтын,
Эшелонға ағады.

Сәтінізде қас – қағым,
Аршып жыныс тастарын.
Көмірден тау тұрғызған,
Менің замандастарым.

Екібастұз қаласын,
Мекен еткен мәңгілік.
Сан ұлттардың баласы,
Алуан тіл, сан ғұрып.

Тапқан мұнда жарастық,
Бауырласып, ұғысқан.
Көрінеді қала ыстық,
Тұрғындары туысқан.

Аңыздар, ертегілер

Ақынның апасы Шалатай Бәженейқызы,
немерелерімен.

Ақ әжелер...

Мыйыгынан күліп алып,
-Тында, балам күлак салып,-
Ден бастайтын ертегіні.
Бүтінгі мен бұрынғыны.
Сөз етуден жалықтайтын,
Ақ әжелер бар гой алтын.
Күрмет түтқан кәрі, жасы,

Ертегі мен аныз біткен,
Халықтың ол қазынасы.

Мыстан кемпір (ертегі)

...Айла жасап ауық-ауық,
Қырған жұрттың ебін тауып.
Мыстан кемпір буға айналып,
Жердің жүзін жүрді айналып.

Қалжырады өбден талып,
Алмақ болып аз демалып,
Конды мыстан келіп жерге,
-Ұрықсатсыз шықтың төрге.
Мыстан кемпір сасық кеуде.
Деген жерден үн естілді.

-Қанмен шайып өнешімді.
Алайын бір мен есінді,
Жон арқанды жонып жейін,
-Деді мыстан өнін бұзып,
Осы сәтте болды қызық.

Жердің жүзін түнек басып,
Көл шайқалды, өзен тасып.
Жан-жануар улап-шулап,
Аскар таулар аттай тулап.
Қүрек тісі сарт-сұрт етіп,
Қаны қашып, өні кетіп,
Қалды бірден естен танып,
Кетті сон-соң лаулап жанып.
Қалды құлі Баянтауда,
Мыстан кемпір тасқа айналып.

Содан бері мыстан кемпір,
Адал жанға дұшпан кемпір.
Баян жерін қоныс еткен,
Жолаушылар өткен-кеткен,
Осы дейді мыстан кемпір,
Жер-Анаға тілі тиіп,
Мәңгілікке тартқан күйік.

Жасыбай батыр (аңыз)

Өтседе ғасыр сандаған,
Жарқырап бағы жанбаған.
Далаңын байтақ тесінде,
Ел үшін келіп шешімге.

Ақ сүтін ақтап ананың,
Қамы үшін қарттың, баланың.
Шашақты найза қолға алып,
Сұр жебені толғаған.

Ойнаған көкте жасындай,
Өтіпті батыр – Жасыбай.
Бірде, бірде сол батыр,
Күш қайраты мол батыр,
Тосыннан тиіп жеріне,
Бүлік салған еліне,
Жонғарға қарсы аттанған.

Еміреніп ел-жұрты,
Ерлігіне шаттанған,
Сонынан еріп ерінің,
Азаттығы үшін жерінің,
Айдынды шалқар көлінің
Жауына өрттей тиіпті.
Талай ерлер сүйікті,
Ел үшін жанын қылпты,

Еңбегі жанып ерлердің,
Тазартып жаудан жерлерін,
Соққан-ды женіс сағаты.
Таусылған ел тағаты,
Бейбіт күнде береке,
Жасапты үлкен мереке.

Ай астында жамбы атып,
Оғын алыс самғатып,
Шырқанты әнін ерліктің.
Небір алыш күрескен,
Құрбы-құрдас бір өскен,
Той тарқарда қолқалап,
Батырды көлге бастаған.

Жер қозғалса саспаған,
Жанға сырып ашпаған,
Жау батыры тасалап,
Торып жүрген баспалап.
Жасыбайды таныды,
Бір дегеннен алыстан.
Жекепе-жек сан алысқан.

Жасыбай тауып қапысын,
Тартып алып сапысын
Кеудеден ыргай салған-ды,
Өлмей аман қалған-ды.

Содан да жауы кекті еді,
Қашты, қолы кетпеді.
-Жасыбайды өлтірем,
Өлсем тағдыр жеткені.
Деген оймен қалған-ды.

Үміті сан алданы.
Қысқа күнде күйзеліп,
Тілдеді тағдыр-жалғанды.

Тілдер еді тәңірін,
Әйтсе де жүрек әмірін,
Бұзуга дәті бармаған.
Үміттің талын қармаған,
Табанды ердің бірі еді,
Болардай қабыл тілегі,
Атқақтай сокты жүрегі...

Қара тасты қалқалап,
Жасыбайды ортаға ап,
Тұрған жұрттың кол созым,
Анық естіп әр сөзін,
Алды бір сәт тыныстап.
Қорамсаққа қол салып,
Көз бұлдырап, қар талып,
Шірей бір тартқан жебені...

Шойын көлдің толқыны,
Азынап, ұлып сол күні.
Тия алмай жатты өксігін,
Дүшпанының көзіне
Ұялатқан көк шыбын.
Жасыбай батыр жаралы,
Төңірегін тінте қарады.
Ашылып ажал араны.
Әлі құрып, амалы,
Таусылғанын сезінген.

-Жастығымды алып өзіммен
Өлуге Алла жаза көр.
Елім үшін тәктім қан,
Елім үшін тәктім тер.
Асылық айтсам кеше гөр.
Дей турып батыр қыырға
Қимастықпен көз салған.
Опасыз өмір, о жалған...

Кенет көзі түсті оның,
Әлдекімге тырбанған.
Шықпақ болып қияға,
Тұрганда жаны ұяда.
-Садағым, -деді ол сыйырлап,
Кірпігі әрең қыбырлап.
Әлдекімге сүйеніп,
Қас дүшпанын көздеген.
Жетерін ажал сезбеген.
Мақсатыма жеттім көздеген,
Деп лепірген неменің,

Жасыбай тартқан жебенің,
Жасындај жанын қиғанын.
Үйіргенін иманын,
Аңыз еткен бабалар,
Ақ сақалды даналар.

Елінді жаудан корғаған,
Есімі аныз болған ән.
Батырлар жайын толғаған,
Қарт жырау сөзін жалғаған,
Жасақты жауды қашырған,
Ерлігін елден асырған,
Халықтың болып қорғаны,
Дұшпанды жойған ордалы.
Жасыбай елдің ұлы еді,
Еліне бақыт тіледі...

«Жасыбай» көл боп тербеліп,
Толқыған алыш жүрегі.
Фасырлар бойы сандаған,
Соғудан әсте танбаған.

Ерлігін ердің жыр етіп,
Ән-күйін елі арнаған.
«Жасыбай» шыңыңыз басына,
Сыр шеертіп көкте жасынға
Ой салып өрен-асылға,
Тұра бермек мәнгілік,
Жасыбай аты жанғырып,
Ұрпакқа ұрпак жалғасқан,
Ерлігін айтар ән қылып.

Таңбалы тас үнгір

... Жаз айында жасыл қыр,
Гүлден алқа тағынған.
Тас үнгірге асып қыр,
Жан-жақтан жұрт ағылған.

Келдік біз де ілесіп,
Үнірейген үнгір түр алда.
Жұртпен иін тіресіп,
-Өжет болсаң жұр алға,
тек соныңнан ерем мен,
Дедім,-дағы Серікті,
Алға бірден түсірдім.

Өн бойымнан тер шықты,
Үнін естіп тысырдың,
Серік, сірө, сасқан ба,
Жағып алыш май шамын
Алға қадам басқанда
Көрдім малдың қанқасын.
Әлгі тысыр ұлғайып,
Жұрген сайын ілгері,
Бұл үнгірді ғажайып,
Көзбен көріп, білгелі,
Келген едім құлшынып,
Енді зәрем ұшулы.

«Құл дәуірі» деп қойып,
Серік жарық түсірді.
Қабырғаға ойылған,
Суреттер көп каптаған.

Кетпес, сірә, ойымнан.
Арыстанды таптаған
Батыр жігіт еңселі,
Қамшы үйірген жалшыға,
Жуан көпес мен сені,
Жек көремін қалайда.
-Қан ішерсің дер едім,
Қаймықпастан көзіңе...
Бірі-ау мынау төренін,
Асқақ екен өзі де.
Қолын сермел тұр зекіп,
Жалшысына қой баққан...

Ана бесік тербетіп,
Бал бөбегін ойнатқан.
Тамашалап, таң қалып,
Суреттерге үнілдім.
Қояды Серік панданып,
«Сыры көп», -деп үнгірдің.

Көрдік сон-соң қазанды,
Құпияның бастысы,
Асын тосып азанғы,
Отырғандай тас кісі.

Қазаннан сөл жырақта,
Жайғасыпты жайлана,
Үйдісі жоқ бірақ та,
Қарап едім айнала.

-Тас қазанға телміріп,
Кірпік ілмей күн мен түн.
Мешкей дейді ел біліп.
Қоймайды бұл мұнысын,
Деген,-Серік нығытып,
Тажал тасты нұсқады.

Әңгімені ағытып,
Болған мұнда құс бағы.
Құртқан дейді құс бағын,
Осы тажал кезінде.
Жан-жануар дұшпаны,
Қарғыс атып өзін де,
Қатып қапты тас болып.
Қатып қапты мәнгілік,

Жан-жануарға қас қылып,
Отыр енді мәнгіріп.
Құртпаса ғой құс бағын,
Қырмаса ғой андарды,
Қызықтап, қонып үшқанын,
Қорғар ек қой жан салып,
Құс пен аңды ерінбей.
Ел таң қалған тамсанып.
Ертегінің еліндей.
Үңгір мынау ғажайып,
Мұнын шағып тұр бізге.

-Кұрыса құс, аң азайып,
Бекер тірі жүрміз де.
Аңға, құсқа тигізбе,
-Деп, - тұрғандай жар салып,
-Деп тұрғандай тас үңгір.
Күн сәулесін қарсы алып,

Жатыр алда жасыл қыр,
Жасыл қырда тіршілік,
Тас үңгірде қараңғы,
Кетті денем түршігіл.

Тажалдардың араны,
Ашылса, егер, жұта ма,
Жануарлар әлемін...
Конған бұлбұл бұтаға,

Созды әсем өуенін.
Сол өуеннең сенімнін,
Шаттық лебі ескендей.
Елім үшін сескенбей,
Елім үшін мақтанам.
Табиғатты кастерлел,
Мәпелеген, сақтаған.

Көлде қулар қаңқылдал,
Арқар, елік қырымда.
Шында қыран санқылданап.
Сән-салтанат құруда.

-Табиғаттың байлығы
Сүті тектес ананын,
Адамзаттың Ай-Күні
Сол байлықты сақтаған,
Ана сүтін ақтаған.
Әрті салмаған орманға,
Аққуларды атпаған,
Біздер баба үрпағы.

Көзін ашқан тұнбаның
Аялап шілік, шыршаны.
Табиғатты-Анаңды,
Қамқорыңды - пананды,
Қорға, қорға тынбағын.
Жұдырықтай тасымен
Күнді сүйген шындарын...
Корға, корға тынбағын.

«Бәріқұлаған»

1

Жаудан елін қорғаған,
Есіл ердің бірі еді.
Елдің жайын ойлаған,
Жұдырықтай жүрегі.

Сүйді байтақ даланы,
Сүйді елін көшпелі.
Сандақ ұлдың саналы,
Ел үшін өмір кешкені.
Әйгілі еді Алашқа,

Ағайынға мактанды.
Бәрі өтпелі - таласпа,
Өткен іске шақта алыс.

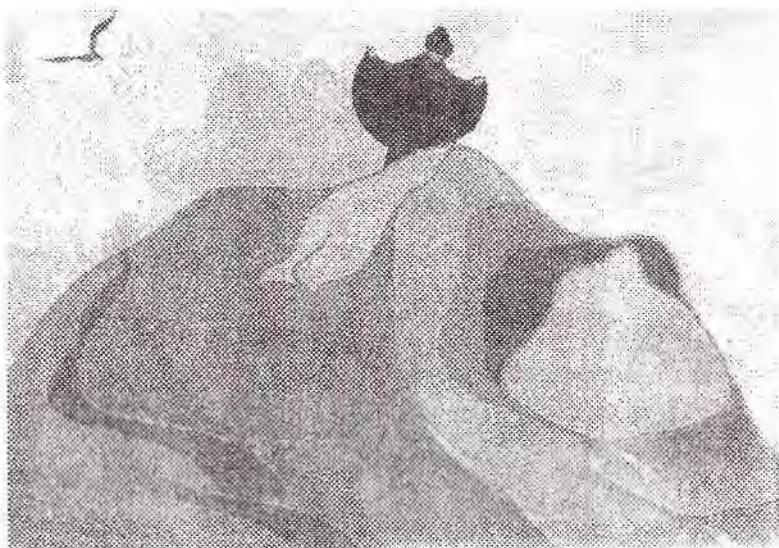
Жетті ақыры көрілік,
Кеміді күш-қуаты.
Тынысы кейде тарылып,
Аңсайды кезін қуатты.
Қайран жастық шақтағы,
Қайрат қайтып келер ме?
Онда ақырған ақпанды,
Бәрі батыр елер ме.
Өне бойы қалтырап,
Бұгілмейді бел неге.
Бәйек болар хал сұрап,
Көрінбейді ел неге.

2

Қырдын қысы созылды ұзак,
Соқты ақ боран апта, айлап.
Жұрттың дені жұтқа ұшырап,
Санын соғып, қалды ойбайлап.

Сарыарқаны жапты тұнек,
Тажал ажал жалақтаған.
Ашыққан жұрт қайыр тілең,
Алаң көніл алақтаған.
Жұтты аптық кәрі, жасты.
Шаңырақ жоқ шайқалмаған.
Көтерді ақыр батыр басын,
Еш бір жаудан тайсалмаған.

... Ат корадан жеткен талып,
Кісінеген аттың үні,
Тұрды толқып құлақ салып,
«Айқабақ» қой таңып мұны.
Жатқаны гой мұнын шағып,
Қарт жүрегі толқып қатты,
-Ойпыр-ау, мен тұрмын неғып.
Жануар -ай, жануар –ай,
Деп бір сөтте кемсен қақты.

«Айқабақ» еді құс қанаты,
Бәйге алатын тоңты жарып.
Баянтауда жер жаннаты.
Мұндай жүйрік жоғы анық,
Олжа салған ағайынға,

Жүйрік мынау арып біткен.
Қол салғанда сағағына,
Еміренді иесіне.
Ііскелеп көзін ашып,
Бала тектес еркелеген.
-Ажал сірө, емес қашық.
Бұгін, бәлкім ертең өлем.
Деп тұрғандай мұнын шағып,

Аштан өлу – азап неткен.
Қос жанары сағымданып,
Осы ма деп жерім жеткен.
Күйзелгендей күніреніп,
Тырнағында шарасыздық,
Үміт оты барад сөніп,
Көнбей жүрек аласұрып.
Бастағандай көzsіз іске...
Атты өледі-ау, о жалған.
Өні түгіл кіrmес түске,
Маздал ерлік оты алдан.

Кенет онын түсті есіне,
Шыңға салған қоян жымы.
Аң аулаған қыр төсінде,
Көрген оны сонау жылы.
Соған жетсе, алса шөбін,
Етсе аз күн аты талшық.
Көрер өлмей көктем көгін...

Кеудесінде шаттық шалқып,
Сеніменен алға аттады,
Жалғыз басын мыңға балай,
Ауыл артта алшактады,
Шыңға жетті, шықпақ қалай?

3

Боран тіпті кетті үдеп,
Аласұрып, ішін тартып.
Бой таласа кеністіклен,
Тұрды алдында асқақ жар тік.

Маң дала да мандай тіреп,
Қонған қарсы екі жарды.
Көрген сөтте шошыр жүрек,
Елестеткен қанжарларды.
Қыннан алып тік шанышқан,
Серттен таймас ерлер тегі.
Дей көрменіз бұл таныс ән,
Жетіп жатыр елде ертегі.

Осы шыңның басына өрлең,
Барад батыр жаннан безген.
Денгеленді кенет жер-көк,
Тағдырындай еңсені езген...

Ұшты батыр шың басынан,
Құтырды жел тартып ішін.
Сол батырдың ұқ жас ұлан,
Өзек өртер өкінішін.
-Зар заманнын құрбанымын,

Күні көкке өрлемеген.
Жаңын жеген қырдағы мұн,
Осы мұнмен көрге де енем.
Қарғыс айтып заманымға,
Құлша матап, күншे ұстаған...

Өршіл өмір жаңаруда,
Жылдан-жылға жайнап далам.
Фарышта, әнде, еркін жүзіп,
Фарышкер ағалар жүр,
Күз келгендे қырман қызып,
Теніз тектес толқиды қыр.

Шалқып, толқып, шаттанамыз,
Туған елдің табысына.
Тәуелсіз ел, шат даламыз,
Өмір-өзен ағысында.
Жайнап, ғұлдеп сала бермек,
Көз қуантып сағат сайын.
Ақсақалдар еткен ермек,
Аңыз етіп Бөрі жайын.
Дейді рахмет заманына,
Еркіндікке не жетеді.
«Бөрі» шыңың аңғарында,
Шат дәуірдің желі еседі...

Содыр шал, Алишын, Көк бөрі (ертегі)

1

Болған дейді ертеде,
Әсем қала ғажайып.
Кенет қала өрттеніп,
Халқы кетті азайып.

Батырлары наиза ұстар,
Шегірткедей шетінеп.
Мұңын шағып байғұстар,
-Жетімбіз, - депті еңіреп
Жетім қашан жетілмек?!

Тыйылматты көз жасы,
Еңкілдесе еңіреп.
Елге сыймай өз басы,
Сілтідей тұнған төнірек.

Содыр сонда есінеп,
Ашқан болып үйкысын.
- Қонды бақыт кешірек,
Шығарып үйқы-түйқысын.

«Жетім елді» жеткізем,
Желкелеумен желкеден.
Тіл табысып отқызбен
Қаланы мен ертегем.

Терем еңбек жемісін,
Жұрттың көлдей жасынан...
Көріп жауыз женісін,
Дариядай тасыған.

2

Алды тартып мекенін,
Алды тартып ырысын.
-Азаттықтың не екенін,
Жаңа үқтық құрысын.

Деп шуласып, ел біткен,
Ауық-ауық құрсінген.
-Қалдық-ау деп елдіктен
Жауға жерін бермеген.
Дұшпан тисе өрлеген,
Женбей тыным көрмеген.
Өрт мінезді ерлердің,
Болғаны өлде жалған ба,
Ие болған жерге кім,
Ие болған елге кім?
Мына жалпақ жалғанға.

Ауыр ойдан қалжырап,
Санға бөліп санасын,
Жүрген көптен сәл жырақ,
Жалпақ елдің панасы,
Болар елдің данасы.
Танымады жұрт әттен,
Ел корғаны-баласын.

Танымаса айыппа
Өрт шалғалы даласын,
Түнеп ескі қайықта,
Балық аулаң күнелткен,
Кәрі кемпір, жас бала,
Бой тасалап түнектен,
Сыр шашластан басқаға,
Жамап-жасқап қиімін,
Аш, жалаңаш кешті өмір.

Ішке сақтап күйігін,
Үhi-лер еді Содырға,
Нәллеттерін жолдаған,
Тал болыпты сол қырға,
Күшік аты-Көк бөрі.

Кезін ашып туғалы,
Жарымаған тамаққа.
Кімдер оны қумады,
Қарар кім бар қабакқа.

Әлдекімнің тепкісі,
Қабыргасын күреткен.
Төрт аяғын сүйреткен,
Сол күшікті көргенде,
Сырт айналды көп кісі.

3

Жаттты күшік әлсіреп,
Көленкеде күн ысып,
Аяп кетті Алшынбек,
Тамақ берді бірдө ыстық.

Жарып тамақ ішпеген,
Сорлы құшік, сол құшік.
Өлі жүні тұспеген,
Орынынан тұрды ұшып.

Асыр салып қынсыладап,
Жалап қолын еркелеп.
-Досың болам мен шырак,
Деп тұрғандай «ерте кет».

4

Күндер етті, ай етті.
Бір-біріне жалғасып.
Жатты уақыт алмасып.
Жауды жаңбыр, жауды қар.
Бұлт кезеді қыр төсін.

Содыр барда аз ба ызғар,
Жиялмады жүрг есін.
Бірде Содыр ел жиып,
Берді бұйрық ақырып.
-Жатпақ па аю тымпиып,
Ап келіндер шақырып,
Берсін сәлем еркімен,
Бермеді мә іс басқа.
Шығып онда сертімнен,
Құртам шындал ұстасса.

-Аю ырық бере ме,
Бес кез дейтін тырнағы,
Шақырды деп келе ме,
Содекене қырдағы.

-Тәтті үйқымды бұздың деп,
Аю ашу шақырып.

Қырса қырда құзғын жеп,
Құрыдық қой ақыры.

Таусылған амал-акылы,
Айтуға жетпей батылы.
Қабағын түйіп тіксініп,
Ақырды Содыр қышқырып,
Семсерін сермен тықсырып,
Көрер күнін мұн қылды.
Шапқандай бейне жынғылды.
Талайды турап тастады,
Домалаған доптай бастарды,
Көрген жұрт шошып жасқанды,
Шыдамай мына қорлыққа.

Күнкілдесті өз ара,
Жылған жұрт қысылып.
Алған тойып бозаға,
Содыр басын ұшырып.

Жібергенде топ жанның,
Қалғандары сескенген.
Ертіл итін Көк бөрі
Осы топқа кеш келген.

Алшынбектің өн бойын,
Ашу қатты биледі.
-Мен мұныңа көнбеймін,
Жауыздықты тый,-деді.

Содыр алып қылышын,
Алшынбекке сермеген.
Енді туды ұлы сын,
Тірі пенде көрмеген.

Кетті қылыш сәл тайып,
Жанай тиіп жарапап.
Соғысты өрлер қасқайып,
Енді неге қарамақ.

Алшынбекті Содыр қу.
Дөңгелетті үйіріп,
Жиналған жұрт болды у-шу,
Пірлеріне сыйынып.

Көмек болар пірлерден,
Деп сеніммен тұрды жұрт.
Көкжал бөрі кірді енді,
Көп ішіне етіп жылт.

Көкжал бөрі, Көк бөрі.
Макұлық еді тым есті.
Содырменен жоқ тені,
Есеппенен тіресті.

Сиқыр шалды Көк бөрі,
Айламенен алмақшы.
Перісіне көктегі
Еді хабар салмақшы.

Тулағына тіл қатып,
Жүр тек жағын аша алмай.
Кенірдегі қылқынып,
Қалды айғайға баса алмай.

Есін жиып Алшын да,
Кірді қайта айқасқа.
Тісін қадап алқымға,
Жұрген көкжал байқастап.
Көзі шалып тулақты.
Тастай салып шалды енді.
Тасып бойда қуаты,
Тулаққа ауыз салды енді.
Жұрт жабылып турады,
Шал мен кемпір балада.

Туралғанда тулағы,
Содырдан күш сарқылды.
Көкте жасын зулады,
Зәрені алар жаркылы.

Қара түтін бұрқ етіп,
Тұман тұнек сейілді.
Содыр сойқан сылқ етті,
Тұннен қара пейілі.

Қаяр қарттың есінен
Танғанын ел біледі.
Іздегендер өшіне ем,
Жарамын деп тепсініп,
Жұлқыныпты жүгіріп.

-Сөз тыңдасаң көпшілік,
Жұрт алдына жүгініп.
Айырып ақ пен қарасын,
Сотқа мұны тарталық,
Деген Алшын баласын,
Құтады жұрт қарсы алып.

Халық соттап залымды,
Шығарды әділ үкімді...
Шалқып жастық жалыны,
Күткен Алшын бұл күнді.

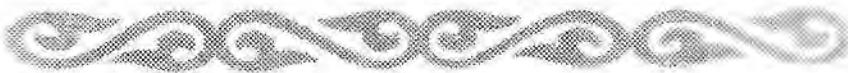
Көп зарығып ел күткен,
Күдікпенен, сеніммен.
Қалдық па деп елдіктен,
-Не көрсемде еліммен,
Деген ерің Алшының,
Ел сенімін ақтаған,
Бейбіт өмір, бал шырын,
Дәмін көптен татпаған.

Құтылып ел түнектен.
Еңбекпенен күні өткен,
Бақ кетпепті бұл елден.

Балаларға базарлық

Kұз

Қонырау боп сылдырап,
Алақай-ай, құз жетті.
Қурап түскен гүл құрак,
Әсем жазды іздетті.

Жабырқасақ жазды ойлап,
Сәнді екен-ау сары құз,
Оқу оқып, доп ойнап,
Мәз бол жүрміз бәріміз.

Тек тырналар тізбегі,
Тәбемізден өткенде,
Қимай қалдық біз де оны,
Оралар деп көктемде.

Шың басында

Шыңға шықтық бірде біз,
Қия бетке өрмелеп.
Қалай білмей жүргенбіз,
Алыс екен жерге көк.

Ал шыңға ма, тым жуық,
Қол созым-ақ жер екен.
Сала берді күн суып,
Ызғар соқты ересен.

Атам бұған қуанды

Самаладай шам жанып,
Кеш үйірілді қырманға.
Құзетші атам таңданып;
-Ешкі кепті-ау бұл манға,
Тез күйп шық, тез! – деді.
Іздеп кеттім мен де іле,
Бір топ екен өздері,
Мені алыстан көрді де,
Үрпиісіп, сескеніп,
Жүре берді жылыштап.

Жүрген жерге ешкі еніп,
Атамды мен дыбыстап
Шақырып ап, кеңесіп,
Бұтіндедік дуалды.
Жәрдем еттім мен өстіп,
Атам бұған қуанды.

Атанды әттең, көрмедин Мұратбек Оразбекұлына

Жалғайтын ертең ғасыр мен ғасыр арасын,
Періштем менің қап-қара құйттай нағашым.
Қазақ ем сенсөң өлпеген туған баласын,
Сәт санап мені сен жаным баурап баrasын.

Сен жаным мені баурадың тәтті қылышқен,
Ертегінді сениң тыннадым құлақ түріп мен.
Жұмбағыңды кейде шеше алмай катты қиналдым,
Шешуін өзің айтқан ең маған құліп сен.

Сонан соң Абай туралы сұрап зерделім,
Жиеніңін жанын әсем бір оймен тербедің.
Аталы сөздің қаймағын қалқыр едің –ау,
Кешірек туып, атаңды әттең, көрмедің.

Жалғайтын өртөң ғасыр мен ғасыр арасын,
Перштем менің қап-қара құйттай нағашым.
Қазақ ем сенсең өппеген туған баласын,
Сәт санаң мені сен жаным баурап баrasың.

Үндемедім тырс етіп

Қоңыр кештің самалы
Әлдейлейді қыр төсін.
Аңсап жеттім даланы,
Шотан атам күркесін.

Бұл күркеде сан жатып,
Қой күзеткем атаммен.
Құн шыққанда таң атып,
Қор-қор етіп жатам мен.

Күледі атам мәз болып:
-Күзетшіге жарыдым!
-Үйге жатпай жаз бойы,
Шаршадың-ау, жарығым! –
Деген әжем сөзіне,
Қояды атам мырс етіп,
Аян бәрі өзіме,
Үндемеймін тырс етіп.

Қара тай

Тұяғынан шаң ұшып,
Енесімен жарысып,
Күлдір-күлдір кісінеп,
Құлыштарға кішірек
Өз өнерін үйретіп,
Қара тайым жүр менің,
Қыл шылбырын сүйретіп.

Жел

Шалғайымнан жұла қашып,
Асыр салып ойнайды жел.
Белді басып, қырдан асып,
Үілдеуін қоймайды жел.

Тыйымы жоқ тентек екен,
Оны қалай еркелетем.

Сөйлемдер бұл сұраулы

-Құрау-құрау, құраулап,
Құлышты сен бе шақырған?
Тырау, тырау, тыраулап,
Тырна ма ұшқан тақырдан?
-Сөйлемдер бұл сұраулы,
Жауабың дұрыс, Нұрәлі.
Сондықтан сөйлем соңында,
Сұрау белгісі тұр әні.

Көкейінде сақтап өс

Сан дыбыстар құралған,
Әріптерді киелі.
Мың құбылып, бұралған,
Сөз, сейлемді жүйелі,
Жастайынан жаттап өс,
Көкейінде сақтап өс.

Тыныс белгілері

Тиянақтап ойынды,
Жазсан ңүкте қоюды,
Ұмытпа,
Хабарлы сөйлем сонына
Леп белгісін жуытпа.

Бізге ғана тән дыбыстар

«Ә»

Өсем,-десен әлденеге таң қалып,
Әже,-десен туыстығын аңғарып.
Сөз басында «ә» тұрады әманда,
«Тән дыбыс» бұл
Қазақ халқы аманда.
Бізден соңда,
Жетер талай заманға.

«F»

Фарыш, ғашық сөздерінің,
Мағынасы тым терен.

«Фарыш» десе көздеріңнен
Алаулаған от көрем.

«F»- дыбысы «тән» мұрасы,
Мына жалпак жұртыңын,
Сарқылмайтын мол мұрасы,
Нақышты тіл – үлтүңниң.

«K»

Қазақ деген ұлттың аты
«К» әріпінен басталған.

Осы дыбыс құрметке лайық,
Құдай,-десен Исләмдік бастаудан.

«Ң»

Қыстың соны ұзаңқырап,
Деп жаздым да, сәл ойландым.

«Ң» әріпі тапқан тұрақ,
Буындарға ден қойғанмын.
Таң десен де, маң десен де,
Алаң көңіл, паң десен де.

Анаңың да, балаңың да,
Данқы шыққан бабаңың да.

«Ң» дыбысы «көркін» ашқан,
Бар ма кезің бұл дыбыспен,
Сөз басында ұшырасқан.

«І»

-Тәуелсіз ел қадам басты ілгері,
Жылдан жылға тасып-асып ырысы.
-Келіп едім осы жайлы білгелі,
Кең екен-ау еліміздің тынысы.

Деп қуанды,
Әжең сенің Нұралы.
Сөз басында, сөз сонында, ортада.
Төл дыбысын «і» дыбысы түр әне.
Дыбыс тілдің тозбайтұғын құралы.
«Ұ»

Ұлылардың ұлысы еді Ұлықбек,
Ұмытылмас ұрпағына ұлағат.
Тастап кеткен бұл кісі, -
Деп жазғанда бірінғай «ұ» дыбысы,
Сөйлемінің өрісі де, тынысы.

Болғандығын байқадың ба жарығым...
«Тән дыбыста» ата-бабаң бар үні.
«Тән дыбысты» өзге ұлттар мойында,
«Тән дыбыспен» шықты ұлтыңын дара үні.

Септеу

Атау

Қол добынан жұлде үшін таласар,
Үміткерлер арасында Жарас бар.

Ілік

Шаршы аланға шыққанында Жаастын,
Шеберлігін, батылдығын жараттым.

Барыс

Соққан добы алдырмastaн әрі асса,
Жанқүйерлер дән риза Жарасқа.

Табыс

Ойныменен көзге түскен Жаасты,
Құрамалар шақырысып, таласты.

Жатыс

Шеберлігін шыңдай түсті Жааста,
Таныды елі, таныды оны Алаш та.

Шығыс

Бапкерлері үміт күтіп Жаастан,
Әр жарысқа бәйге атындај жаратқан.

Көмектес

Бірге оқып, бірге ойнайтын Жааспен,
Жаттығуға ерінетін балалар да бар,
әттен!...

Суалмасын қайнары

Әлемдегі елдердін,
Тілдері үшке бөлінген.
(Біле де бермес көрінген)
Сонын бірі-тұбіршек,
Қытай, жапон төрінен,
Бұлақтай саулап төгілген.

Өз атауын ақтаған,
Тұркі қалпын сақтаған.
Осы көне тілменен,
Сан жаңалық ашты адам.

Түрік, финнің тілдерін,
Артық та болмас білгенің,
Жалғамалы тіл дедік,
Жалғамалы тілменен
Қазақ сөзі гүлденіп,
Мың құлпырып, түрленіп,
Өркенің ескенін,
Жандырғанын, өшкенін.
Жан жүрекпен түсінгін,

Өткенің мен бүгінгің.
Сөз соңына жалғанған,
Жалғаулармен ашылған,
Сол сөздерден ой өрбіп,
Жырдан шашу шашылған.
Сыр шертер сан ғасырдан,
Жалғамалы тіліңің,
Бастау көзі білімнің,
Ұлылығын ұғынғын.
Орыс, араб тілдері,
Қопармалы тіл екен,
Сөз түбірін қопарып,
Өзгертумен жүр екен...

Бізден өткір,
Айбалтадан айбарлы.
Күнгірт тартпас көне дүние күәсі,
Жаз күніндей жайдары.
Тарқамаған, тарқамайды майданы.
Сан сылынған сол "майданда" қаймағы.

Кемімеген, кемелденген айбары,
Тіл тіршілік – Байрағы.
Өршіл үні ғасырларды тербеткен,
Сол тілдердің суалмасын қайнары.

Айналды шын досыма

Әңгіме де осында,
Ертегі де осында.
Аз уақытта Әліппе,
Айналды шын досыма.

Өлеңдерін жаттадым,
Жұмбағын есте сактадым.
Ашты сөйтіп Әліппе,
Маған білім қақпағын.

Сөз табы

1

Кім?, не? Деген сұрақты,
Қоятұғын тұрақты,
Бұл қай есім (**Зат есім**)

2

Анықтайтын сапаны,
Қызыл, көк деп, қара деп.
Анықтайтын қатысты,
Ол өнерлі бала деп,
Сауалы бар қандай?, қай?
Бұл қай есім, балақай. (**Сын есім**)

3

Бір, екі, үш деп тізбелеп,
Аялдадық жүзге кеп,
Кейде мыңнан аса деп,
Тұратұғын түгендер,
Білдіретін ретті,
Білдіретін көлемді,
Есімді ата сен енді **(Сан есім)**

4

Жіктеп, сілтеп сұрау салар,
(үш есімнің орнын алар),
«Өзім» дейтін өктемдігі,
Жалпылауы және де бар.
Септіктері жетеу тілтен,
Шектелмеген мүмкіндіктен
Екі ап қалма ... **(Есімдіктен)**

5

Кеттін, келдін, жүгірдің
Иілдін де бүгілдің.
Сәл нәрсеге қуанып,
Сәл нәрседен тұнілдің.
Әпсәтте мың құбылдың,
Жымиясың сен тағы,
Суарам деп бакшаны
Сұрағым кеп тұрганы,
Осы қандай сөз табы? **(Етістік)**

6

Тұрлендірем деп оны,
Босқа әуре болмағын.
Етістікпен бірлесіп,
Білдірер ой толғамын.
Сөйлемдегі сын – сапа,
Іс әрекет қимылдың,
Қайтып, қалай болғанын,
Іс әрекет мекенін,
Жеткізетін жетене,
Үстеу көптік ете ме?

7

Куанасың бала үшін,
Сол баланың қамы үшін.
Жаны пида ана үшін.
Десекте осы үшіннің,
Мағынасын түсінгім.

Келіп олай талдадым,
Келіп бұлай талдадым.
Бірте-бірте оның мен,
Сөзбен сөзді жалғайтын,
Мүше бола алмайтын,
Екенін шылау аңгардым.

Кемдік емес мұнысы,
Кенітіп тіл тынысын.
Кейін, мен, пен, шейіні,
Сияқты, мен дейіні.
Сөзді сөзге жалғаған,

Қызметін құп алғын,
Бағы ашылып шылаудың,
Көп сөздермен тіркесіп,
Тіл теңізін жүр кешіп.

8

-Тәйт өрі, тек, - деп жекіріп,
-Әттең-ай, - деп өкініп.
-Сақтай гөр, - деп сиынып,
-О, пәлі, - деп сүйініп,
-Қарғыс айттар күйініп.
Одағай ғой, одағай,
Одағай көңіл айнасы,
Одағайдың адамға,
Бар бірталай пайдасы.

9

Елгезек сөз бұл өзі,
Сөл қызықтау «мінезі»,
«Тарс-гүре», «Қарш-құрш»,
Іс қимылды білдірер,
«Шыр-шыры» мен шошытып,
«Пыр-пыры» мен құлдірер.
«Жалт-жұлт етті...», «маң басты»,
«Қалт-құлтқа», «шаң-шұң» жалғасты.
«Шыр-шыр», «пыр-пыр» еліктеу,
«Жалт-жұлт», «қалт-құлт» бейнелеу,
Бірімен бірін балақай,
Шатыстырып алмашы,
Әр қайсының танып ал,
Өзіндік қол таңбасын.

Енді саған аманат

-Кожа, молда сөздері,
Ұшырап заман көріне.
Көнерген сөз боп аталған,
Ораза, намаз бәрі де.
Орын ап осы қатардан,
Бақсы, балгер, тәуілтер,
Тілдік кордан «қызықсан»,
Дін-апиын қауып дер
Кезең өтті
Тұысқан –
Деген сөзін Кәридің
Ұйып тындал жамағат.
Көзіне кейісі жас алған...
Етеді саған аманат,
Сөздерді қайта «жасарған».

Сырғанак

Әні Н.Дүкенбайдікі

1

Айдын мұзда жарыстық,
Конъкименен сырғанап
Ізімізден қар ұшып,
Қызық болды бір ғажап.

Қайырмасы: (2 рет)
Сырғанак, сырғанақ,
Ата-анамыз түр қарап.
Құлын-тайдай жарысу,
Қызық екен бір ғажап.

2

Бірде озып, бірде қап,
 Қолдан бермей намысты.
 Құстай үштық сырғанап,
 Думандатып жарысты.

Қайырмасы: (2 рет)

Сырганак, сырғанак,
 Ата-анамыз түр қарап.
 Құлын-тайдай жарысу,
 Қызық екен бір гажап.

1. Ат-анамыз жарысты, конъкимен сырғанак,
 Әмбәлди күр умы, қашқы балды бір гажап,
 Органак, сырғанак, ата-анамыз түр қарап,
 Құзын тәйдай жарысу, қызық екен бір гажап.

Құлыншағым

Әні. Асан Әбдікәрімовтікі

Күлдір, күлдір кісінеп,
Құлыншағым кішірек.
Тұяғынан шаң борап, шаң борап,
Тұлпарды еске тұсірер.
Әйт, шу! Тұлпарым,
Құлыншағым, сұнқарым!
(Сонғы екі жол қара сөзбен айтылады)

Қайырмасы:

Ді-ді-гі, дін-ді-гі,
Дін-ді-гі, дін-ді-гі,
Ді-гі-дік, ді-гі-дік,
Ді-гі-дік, ді-гі-дік,
Ді-гі-дік, ді-гі-дік,
Ді-гі-дік, ді-гі-дік,

Аунап-аунап алады,
Ойнақ салып барады.
Ағызып кеп жалт беріп,
Үркітеді, үркітеді,
Үркітеді тананы.

Кеке шанышп құйрығын,
Өрге қосып ылдыын
Бір талмайтын самғаудан, самғаудан,
Құстай үшқан жүйрігім
Әйт, шу! Жүйрігім,
Құлыншағым, серігім!

Қайырмасы:

Алда бәйге аламан,
Мейіздей боп жараған.
Құлыншағым, түлпарым, түлпарым!
Өзің жайлы салам ән
Әйт, шу! Құлыным,
Құлыншағым тұлымым!

Қайырмасы:

Әйт, шу! Түлпарым,
Құлыншағым, сұнқарым.
(Сонғы екі жол қара сөзбен айтылады)
Ді-гі-дік, ді-гі-дік,
Ді-гі-дік, ді-гі-дік,
Ді-гі-дік, ді-гі-дік,
Ді-гі-дік, ді-гі-дік, түлпарым!

Жұмбактар

Толған әріп беттері,
(Білетінің көп тегі.)
Әр бетіне жазылған,
Алла сөзі көктекі.
(Құран)

«Ж» өрпінен басталып,
«а» өрпінен бітеді.
Мұсылмандар сол күннен,
Бір жақсылық құтеді.
Бұл қай күн?

(Жұма)

Саған сынақ қылайын,
Білімінді сынайын.
Айтшы, қалай атайды,
Жердегі үйін Құдайдың?

(Мешіт)

Жок сөзді тап

Жайнамазға жайғасып,
Атам ..... тартады.
Ал, Динара ..... тартып,
Тамсандырды баршаны.

(Таспик, күй)

Ұйқасын ізде

Атам, әжем құлшынып,
Жасай берсе .....
Құдай өзі жарылғап,
Гүл жайнамак .....

(Құлшылық, тіршілік)

МАЗМУНЫ

Тұған жер

Ақбет	4
Сабындықол	4
Қарақуыс	5
Қаныш Сәтбаев	6
Павлодар	6
Көмірден тау түрғызған	7
Аңыздар, ертегілер	
Ак әжелер	10
Мысттан кемпір	11
Жасыбай батыр	12
Танбалы тас үнгір	18
«Борікулаған»	23
Содыр шал, Алишын, Кок бөрі	29
Балаларға базарлық	
Күз	38
Шың басында	38
Атам бүған куанды	39
Атаңды әттен, көрмедің	39
Үндемедім тырс стіп	40
Кара тай	41
Жел	41
Сойлемдер бұл сұраулы	41
Көкейінде сақтан ос	42
Гыныс белгілері	42
Бізге гана тән дыбыстар	42
Септеу	44

Суалмасын қайнары	45
Айналды шын досыма	47
Сөз табы	47
Енді саған аманат	51
Сырғанақ	51
Құлыншағым	53
Жұмбактар	55
Жоқ сөзді тап	56
Үйқасын ізде	56

Сұлеймен Баязитов

ЖАСЫБАЙ БАТЫР

Редакторы С.М.Мұсабай

Корректоры С.С.Баязитова

Пікір жазған Ф.Б.Магзұмов

Компьютерде басып, терген Л.Ж.Жекенова

Басуға қол қойылған күні 27.04.2004 ж.

Пішімі 60Х84/16 Баспаханалық қағаз

Шартты баспа табагы 3.48

Есептік баспа табагы 1.95

Таралымы 100 дана . Тапсырыс № 251

Павлодар ФМБО-ның көсіпорны
637000 Павлодар қ-сы, Лермонтов к-си, 91
